

En Brevvexling mellem Grev Johan Hartvig Ernst Bernstorff og Hertugen af Choiseul 1758—1766. (Udgivet med Understøttelse af den Hjemstjerne-Rosenkroneske Stiftelse). Kjøbenhavn 1871. Gyldendalske Boghandel.

Baade i Midten af det 17de og af det 18de Aarhundrede sporer man en mærkelig Stræben hos de ledende dansk-norske Statsmænd efter at sikre Nordens Ro ved en Tilslutning til Frankrig og i Forbindelse dermed ved en Alliance med Sverige. I Midten af det 17de Aarb. bæres denne Politik som bekjendt af Hannibal Sehestedt og Griffenfeldt, 100 Aar derefter er den ældre Bernstorff en Tidlang en ivrig Talsmand derfor. Paa Griffenfeldts Tid havde der vistnok været Stemning for en saadan Forbindelse hos den franske Regering; men Planen var strandet paa det Had, de ledende Statsmænd i Sverige under Carl XI's Mindreaarighed nærrede imod Danmark. (Se Lunds Universitets årsskrift for 1864. S. 60.) Istedensfor at følge samme Politik under den nærmest paafølgende europæiske Krig kom de nordiske Folk i blodig Kamp med hinanden i den saakaldte skaanske Fejde. Ogsaa 100 Aar derefter mødte en lignende Politik fra dansk-norsk Side Modstand igjennem de svenske styrende Stormænds Nationalhad. De i den nyeste Tid udkomne „Historiska skrifter“ af den ældre Axel Fersen vidne klart om, hvor stærkt dette var. Fersen og hans Partivenner mente i 1743, at hvis den danske Kronprinds Frederik blev valgt til Tronfølger i Sverige, vilde man derved „återföra svenska folkets öde under Christian II's bödel-svärd.“*) En af de Adelsmænd, der dengang havde været ivrigst i at skildre de Farer, som vilde true Sverig igjennem en Union med Danmark-Norge, nemlig Anders Höpken var siden som Cancellipræsident den ypperste Mand i Sveriges Regering og Lederen for det herskende Parti, Hattene. Igjennem sit hele Liv bevarede han sin Uvilje mod Danmark,

*) I, 116 og 129.

og han lagde den idelig for Dagen. I Aug. 1759 skrev J. H. E. Bernstorff om ham til Choiseul, at han hadede de Danske „*par habitude et par principe*“ og vilde ønske, at enhver Franskmand gjorde det samme^{*)}, og 14 Aar senere opfatter den yngre Bernstorff ham i ligesaa høj Grad som en bitter Fjende af Danmark^{**}). Naturligvis vilde det ikke være let at komme paa en venskabelig Fod endsige til en Alliance med et Land, hvis ledende Statsmand var saaledes sindet. J. H. E. Bernstorff gjorde sig heller ingen Illusioner herom; men naar han til Trods for dette Nationalhad dog tænkte sig Muligheden af en dansk-fransk-svensk Alliance, da var det, fordi han haabede paa, at den franske Indflydelse ogsaa i dette Punkt skulde vise sin Styrke i Sverige. Det var til Frankrig, at Hattepartiet ganske havde sluttet sig, og det var efter fransk Tilskyndelse, at det lod Sverige under Syvaarskrigen tiltræde Coalitionen imod Frederik II af Preussen. Men ogsaa Danmark-Norge saa paa den Tid i Frankrig den Stormagt, til hvem det helst sluttede sig. Uden at tage Del i Syvaarskrigen sluttede det dog en Traktat med Frankrig den 4de Maj 1758, hvorved det stillede sig saameget paa dets Side, som det lod sig gjøre uden at bryde Neutraliteten. Og J. H. E. Bernstorffs Forhaabninger om en heldbringende Indflydelse fra Frankrigs Side paa Nordens Forhold maatte stige, da den bekjendte Hertug af Choiseul i November 1758 overtog Pladsen som fransk Udenrigsminister, en Plads, der efter Bernstorffs Opfattelse var »den vigtigste i Europa^{***}) Bernstorff havde i et tidligere Afsnit af sit Liv, medens han var dansk Gesandt i Paris (1744—1750), staaet i personligt Venskabsforhold til Choiseul og havde dengang fattet høje Tanker om hans ypperlige Evner og politiske Blik. Det var Tanker, han aldrig opgav siden, selv efterat deres politiske Veje havde fjernet sig fra hinanden, og da Choiseul blev afskediget i

*) Brevvexling etc. 55.

***) Depeche til Gesandten i Stockholm af 18de December 1773.

***) Brevvexling o. s. v. S. 1, jvfr. S. 2, 5 og 10.

Slutningen af 1770, omtalte Bernstorff det i et Brev til en politisk Ven som meget beklageligt. *)

Dette personlige Venskabsforhold imellem de tvende Statsmænd kom strax til at indvirke paa deres gjensidige Stilling som Udenrigsministre, nemlig igjennem en Privatcorrespondance. Bernstorff førte overhovedet en omfattende Privatcorrespondance med saadanne Statsmænd i Europa, til hvem han stod i et personligt Forhold. Der skal saaledes i Rigsarchivet i Haag findes en Brevvexling imellem ham og den hollandske Diplomat de Larrey**), der havde virket i Paris som Gesandt, medens Bernstorff havde været der; men ellers er denne Privatcorrespondance gaaet tabt, naar undtages at det er lykkedes i det danske Udenrigsministeriums Archiver at samle hans og Choiseuls Brevvexling. Det er denne Brevvexling, der iaar er forelagt Almenheden, i Forbindelse med en Indledning, som i Korthed men særdeles klart giver en Oversigt over Hovedtrækkene i Bernstorffs politiske Synsmaade. Desto værre har den kyndige Udgiver ikke ment at burde navngive sig. Forhaabentlig vil det ikke være ubetimeligt, her at henlede Opmærksomheden paa denne højst interessante Brevvexling, der er dobbelt værdifuld, jo fattigere vi ere paa Breve eller selvskrevne Optegnelser af Mænd, der have spillet en fremragende Rolle i vor Historie. Ovenikjøbet har denne Brevvexling særlig Krav paa at blive omtalt i Historisk Tidsskrift, da den nøje slutter sig til den omfattende og vigtige Afhandling om Grev Ostens Gesandtskaber, som findes i 1ste Bind af dette Tidsskrifts 4de Række.

Brevvexlingen, der for største Delen var forfattet i et eget Chiffer, som de tvende Ministre havde til deres særlige Brug, begynder med et Brev fra Bernstorff til Choiseul, dateret 29de Novbr. 1758, i Anledning af dennes Overtagelse

*) Brev til Schack-Rathlov af 11te Jan. 1771. Samlingen paa Ravnholt.

**) Overzeigt van het Nederlandsche Rijks Archief. Eerste stuk, Gravenhage bij Martinus Nijhoff 1858 8° S. 67.

af Udenrigsministerportefeullen og fortsættes derpaa uden nogen længere Afbrydelse indtil 7de Septbr. 1761. I denne Tid have Brevskriverne skrevet 41 Breve til hinanden; de 24 ere fra Bernstorff til Choiseul, de 17 fra Choiseul til Bernstorff. Fra den Tid bliver Brevvexlingen mindre livlig, maaske som en Folge af at Choiseul i Oktober 1761 nedlagde Udenrigsministerportefeullen for kun at tage sig af Krigs- og Marineministeriet; der vexles i 1762 og 1763 kun 4 Breve imellem dem, og derpaa ophøre de. I April 1766 tiltræder Choiseul vel igjen Pladsen som Udenrigsminister; men det fører dog ikke til nogen stærkere Fornyelse af Brevvexlingen. Den politiske Stilling imellem Frankrig og Danmark-Norge var nu ikke den samme som tidligere; Choiseul skriver kun et Brev (15 April 1766) til Bernstorff for at meddele ham sin Udnævnelse og bestemt angive sit Syn paa, hvordan Frankrigs Politik i Fremtiden maatte være med Hensyn til Danmark-Norge. Bernstorff takker for Meddelelsen og svarer med en lignende Fremstilling af sit Syn paa Forholdet mellem de tvende Stater (24 Maj 1766). Af alle disse 47 Breve mangle kun to, der begge vare fra Choiseul, det ene fra Begyndelsen af 1759, det andet fra de første Maaneder af 1761. Det er ikke Smaabilletter, der saaledes ere vexlede mellem de tvende Ministre; kun faa af Brevene ere af ringe Omfang; de fleste ere endog meget lange; man træffer imellem dem Breve paa ikke mindre end 13—14 Sider.

Hvad der fængsler ved denne Brevvexling er for det første den smukke Form. Ikke blot Choiseul er en Mester i at skrive for sig — det er kun, hvad man maa vente af en Mand, der stod i det Forhold som han til sit Fædrelands litteraire Kredse — men Bernstorffs Breve ere ikke mindre fuldendte i formel Henseende. Det er muligt, at der er Ucorrectheder i Sproget; men forbavsende er den Letthed, hvormed Bernstorff, uagtet han skriver paa Fransk, altsaa i et fremmed Sprog, forstaar at udtrykke Alt, hvad han vil sige, og den Mangfoldighed af Tone, der er i hans Breve. Dannet i det fine Pariserselskab, forstaar han saa godt som Nogen at dreje de zirligste Complimenter;

men mere tiltalende er dog den Fasthed og Alvor, som jævnlig møder Læseren, og som kan bryde frem næsten med en lidenskabelig Ild, naar han, som f. Ex. i det mærkelige 25de Brev (den 23de April 1760) skildrer de Farer, der true Danmark-Norge fra Rusland. Der er overhovedet en større Rigdom paa Stemninger i Bernstorffs Breve end i Choiseuls. Man føler en varmere, paa en Gang blødere og alvorligere Natur hos den danske Minister, og hans Sprog har mere af den overstrømmende Veltalenhed, som kun kommer frem, naar Hjertet er fuldt. Men mærker man hos Choiseul stærkere den politiske Schakspiller, saa er det dog ikke blot skarp Forstand og klar Logik, der giver hans Udviklinger deres Præg; idelig har man ogsaa det velgjørende Indtryk af en levende fransk Nationalfølelse, som lige stærkt lader ham føle, hvad Frankrigs Ære kræver, og harmes baade over, hvor slet det gaar i Krigen og hvor jammerlig hans Forgængere have ledet hans Fædrelands Sager.

Dette bestemte Indtryk af de tvende Ministres forskellige Personligheder træder saa meget stærkere frem, som det overhovedet er med en paafaldende Aabenhed, at de udtale sig for hinanden. Man mærker, at de kjendte hinanden og havde Tillid til hinanden. Ganske ligefrem kritisere de ikke blot gjensidig de Diplomater, der repræsenterer deres respektive Stater, naar de have noget at udsætte paa dem; men de polemiserer ogsaa imod hinanden, og de give paa den klareste, mest aabne Maade en Fremstilling af deres egen politiske Synsmaade. Enkelte Gange spiller deres gjensidige Kritik noget over i det spydige, naar Choiseul f. Ex. lader Bernstorff høre, hvor liden Gavn Frankrig i Virkeligheden har havt af Danmark (S. 42 og 182), eller ved de Bemærkninger, Bernstorff gjør i Anledning af et Forslag fra Choiseuls Side til politiske Skridt af den danske Regering (S. 173). Men disse Stenk af Spydighed fordunkle ikke det stærke Indtryk af gjensidig Højagtelse, som Brevvexlingen gjør, og som i det Hele saa tydelig viser sig igjennem den hele Maade, hvorpaa de tvende Statsmænd ville lære hinanden det berettigede i deres egen Synsmaade. Ligesaalidt

som Choiseul undser sig for at omtale sine Forgængeres Statsmandsfærd med blodig Kritik, ligesaa villig er han ogsaa til at anerkjende Fejl fra de franske Diplomaters Side, som virkede under ham. Han giver fuldstændig Bernstorff Ret, naar denne angriber den franske Gesandt i Petersborg L'Hôpital, hvem han endog selv kalder „*le plus inepte ambassadeur qui existe*“ (S. 24).

Hvor to Udenrigsministre, der begge ere fremragende Mænd, staa paa en saadan Fod med hinanden og udvexle aabent deres Tanker om de europæiske Personligheder og Tilstande, er det en Selvfølge, at en Brevvexling imellem dem har historisk Værd. Særlig da, naar det er midt under en Krig som Syvaarskrigen. Selve denne Krigs Gang mærker man idelig igjennem Brevene; ja det var netop den, der fremkaldte Brevvexlingen. Stødet til denne er nemlig kommet fra Choiseul (se S. 16), der har ønsket at skrive i Fortrolighed til Bernstorff, rimeligvis for paa den Maade lettere at faa Danmark-Norge til at gjøre Frankrig diplomatiske Tjenester. I det mindste ser man ham nytte Lejligheden til ikke blot at forhandle om mindre vigtige Forhold, der stode i Forbindelse med Krigen (saaledes om Mecklenburgs Stilling til Preussen), men endog til at bruge Danmark-Norge som et Mellemlid for maaske at opnaa Fred med England. Dette Ønske kommer frem to Gange (i Begyndelsen og i Slutningen af 1759, se Side 19 og 73 ff) og opfyldes af den dansk-norske Regering, men uden at den udretter Noget. Ligesom Bernstorff herigjennem er bleven Choiseuls Fortrolige, saaledes meddeler denne ham bag efter andre Skridt, som Frankrig gjør for at lette Vejen til Fred. Han beder ham f. Ex. ytre sig i Anledning af et Udkast til Fredspræliminairer, som han med Spanien som Mægler vil prøve paa at foreslaa England (S. 117). I høj Grad træffende og profetisk udtaler Choiseul selv i Anledning af denne engelsk-franske Krig, at hvis den fortsattes vilde baade Englands og Frankrigs Indflydelse paa Fastlandet tabe sig, medens det vilde blive Landmagterne, der vilde faa Overvægten (S. 134). Sandheden deraf skulde Polens Skjæbne vise.

Men har det sin Interesse igjennem Choiseuls Udtalelser at følge de stigende Vanskeligheder i Frankrigs Stilling, fængsles naturligvis en dansk Læser mest ved, hvad der angaar Nordens Forhold. Bernstorff havde strax i Begyndelsen af Brevvexlingen bedt Choiseul om at maatte udtale sig herom „avec la plus grande confiance“ (S. 20), og da Choiseul villig gik ind herpaa (S. 23), er det netop disse Forhold, der komme til at spille Hovedrollen i Brevene. Fra to Sider saa Bernstorff Farer for Norden, nemlig fra Preussen og fra Rusland. Mere end engang har han i Depescher til danske Diplomater forudsagt, at Preussen, hvis man ikke standsede dets Udvidelser, vilde komme til at trykke sine Naboer paa en Maade som den, det er faldet i vor Lod at blive Vidne til. Ogsaa i Brevene til Choiseul taler han med Bitterhed om Preussen som „une monarchie toute militaire, dont le bras de fer écraserait bientôt les princes faibles et tomberait ensuite sur les plus puissans, pour leur arracher au moins leurs droits, leur autorité et leur gloire“ (S. 26; jvfr. S. 116). Men endnu farligere for Norden og særlig for Danmark holder han dog Rusland for at være, denne „pouvoir destructeur habitué à subjuguier ses voisins et à les asservir à ses impérieuses lois“. (S. 190 jvfr. S. 56 og 138). Faren er for Danmarks Vedkommende ovenikjøbet skjærpet ved Storfyrst-Tronfølgeren Carl Peter Ulrichs glødende Had. Vi cre nemlig paa dette Punkt midt i de endeløse Forhandlinger om det holsten-gottorpske Spørgsmaal, som hidtil havde vist sig fuldstændig frugtesløse. Storfyrsten er i Bernstorffs Øjne en saa meget farligere Personlighed, som det var bekjendt nok, hvorledes han beundrede Frederik II. „Que deviendrions nous, udbryder Bernstorff (S. 27), que deviendrait la Suède, enclavée de toutes parts, et que deviendrait enfin l'Allemagne, si le czar, d'intelligence avec le roi de Prusse, se trouvait comme prince de l'empire (s: Allemand) dans le cas de se mêler directement de ses affaires.“ Da Choiseul ganske deler Bernstorffs Syn herpaa (S. 23 og 42), saa griber denne af al Magt Lejligheden til at faa Frankrig til at hjælpe imod den truende Fare, dels ved at støtte Danmark-Norge under dets Underhandlinger i Petersborg, dels

ved at virke for en dansk-svensk-fransk Alliance. Netop om Betydningen af en saadan Trippelalliance er han ganske af samme Mening som Choiseul, at nemlig Nordens Ro kun kan bygges paa „*une union sincère entre le Danemark et la Suède, cimentée par la France*“ (S. 52). Baade for ham og for Choiseul er Nationalhadet imellem Danske og Svenske en sørgelig Kjendsgjerning, der kunde være en Hindring for en saadan Forbindelse; men Bernstorff paastaar at kunne tilintetgøre alle Virkninger deraf for de Danskes Vedkommende (S. 53). Vanskeligere mene de, det i saa Henseende vil gaa med Svenskerne, fordi Høpken er saa gjenstrængt af disse Fordomme. Sagen maa der gribes an fra fransk Side, om end med Forsigtighed, da, som Choiseul skriver „*la jalousie suédoise se porte sur tous les objets et principalement sur nos liaisons avec le Danemark*“ (S. 71).

Men destoværre er det kun et usikkert Haab, Bernstorff tør nære om at en saadan Trippelalliance vil lade sig sætte igjennem med Svenskerne, og imidlertid udvikle Forholdene sig paa en Maade, der dobbelt lade ham frygte for det rimeligvis nærførestaaende Øjeblik, da Carl Peter Ulrich skulde bestige den russiske Trone.

I Efteraaret 1759 tager Syvaarskrigen en uheldig Vending for Frederik II, vel at mærke, ikke ligeoverfor Franskmandene, hvad Bernstorff gjerne havde set, men ligeoverfor Russerne, og Bernstorff kommer, som det siden viste sig med Grund, til den Formodning, at Rusland vilde benytte sit Held til at sikre sig Besiddelsen af Østpreussen. I saa Fald vilde Rusland efter Bernstorffs Opfattelse vinde en saadan Overmagt ved Østersøen, at det vilde være dobbelt farligt i Fremtiden at faa en russisk Kejser som Nabo i Holsten. Det er tidligere skildret her i Tidsskriftet, hvorledes Bernstorff satte Himmel og Jord i Bevægelse for at hindre dette og endog i værste Tilfælde var villig til at lade Danmark-Norge tage Del i Krigen paa Frederik II's Side^{*)}. Her skal

*) 4de Række, første Bind. Den ovennævnte Afhandling om Grev Osten S. 518 ff.

dette Forhold kun nævnes, fordi det giver Anledning til et højest ejendommeligt Ordskifte imellem Bernstorff og Choiseul. I dette kulminerer Interessen ved Brevvexlingen. Paa den ene Side træffer man Bernstorffs næsten voldsomme Udtalelse om at Danmark er nødt selv til de yderste Skridt for at undgaa et saadant Naboskab, der vil være det samme som Afhængighed. Der er ikke en Dansk, siger han, der bekymrer sig om at leve, hvis han skal se sin Konge og sit Fædreland i Afhængighed af Rusland (S. 143); Frankrig skal tage sig iagt; lader det Rusland hæve sig, da støtter det derved en Magt, der vil være den naturlige og stadige Ven af dets Fjender i Fremtiden (S. 147), og man maa ikke fra fransk Side bebrejde Danmark, om det følger en Politik, der er nødvendig, hvis det siden i Tiden skal kunne være Frankrigs Ven „*car pour être l'ami de la France il faut être, et le Danemark n'existera plus, s'il réussit au grandduc de régner en même temps sur la Russie sur la Prusse* (d. v. s. Østpreussen) *et sur le Holstein* (S. 193). Paa den anden Side viser Brevvexlingen Choiseuls Forsøg paa at paapege det Overdrevne i Bernstorffs Frygt og hvilken Fare Danmark-Norge vilde komme i ved en Politik, der maatte føre til et Brud med Frankrig og dets Forbundsfæller og derimod vilde stille det ved Siden af Frederik II, som naturligvis vilde ofre det, saasnart han kunde have nogen Fordel deraf. Unægtelig var dette sidste Argument ikke uden Vægt. Fra den fuldstændige Enighed om det politiske System vare Bernstorff og Choiseul saaledes komne i en Polemik med hinanden; men netop denne Polemik viser deres gjensidige Højagtelse og er mærkelig ved den fuldstændige Aabenhed, hvormed de udtale sig for hinanden. Imidlertid varede den ikke længe, thi Rusland opgav sine Fordringer paa Østpreussen, netop som en Følge af Frankrigs Anstrængelser, et Bevis paa, at Bernstorffs Forestillinger ikke ganske have været uden Indflydelse paa Choiseul.

Uheldigvis formaade Frankrig dog ikke at skaffe nogen Løsning paa det gottorpske Spørgsmaal. Aaret efter løfter den franske Regering ikke en Haand for at afværge Ruslands Angreb paa Danmark-Norge 1762, og efter at Bernstorffs Forhaabninger

om Fordelen ved en fransk Alliance havde faaet et Dødsstød herved, saa han Frankrig slutte sig til Hofpartiet i Sverige, og virke for en Tilnærmelse imellem det og Hattepartiet. Men Hofpartiets Sejr i Sverige var efter Alt, hvad Bernstorff vidste om dets Stemninger, i hans Øjne det samme for Danmark som en tarlig Krig om Norge. Dels for at afværge dette, dels for at vinde Udjævningen af den gottorpske Trist nærmer Bernstorff sig da til selve den Magt, han hidtil havde frygtet mest, nemlig Rusland. Visselig var det ikke sine Sympathier, han fulgte her. I det Brev han skrev til Choiseul, efter at Danmark-Norge og Frankrig saaledes havde fjernet sig fra hinanden (24de Maj 1766), udtalte han (S. 247): *„je croirai toujours, que le Danemark doit dans tous les cas honorer et aimer la France“*. Det var kun, fordi Erfaringen havde vist ham, at han ikke kunde finde Hjælpen hos det, at han vendte sig til Danmark-Norges tidligere Fjende. Baade han og Brodersønnen A. P. Bernstorff have haft en underlig Skjæbne. Den ene af dem følte sig ved alle Sympathier knyttet til Frankrig, dette Land, om hvilket han skrev, at han elskede det *„à la fureur“* (S. 16), den anden havde, som han selv siger, altid haft Forkjærlighed for England*). Begge ønskede de at knytte Danmark-Norge nærmere til den af de tvende Vestmagter, der var deres Yndlingsstat; begge bleve de ved Forholdene tvungne ind i en Politik, der netop maatte fjerne Danmark-Norge fra en saadan Forbindelse, og som var trykkende for dem selv. Sligt hører med til det pinlige ved Ledelsen af en lille Stats Udenrigspolitik!

*) Depesche af 28de Decbr. 1793 til Gesandten i London.